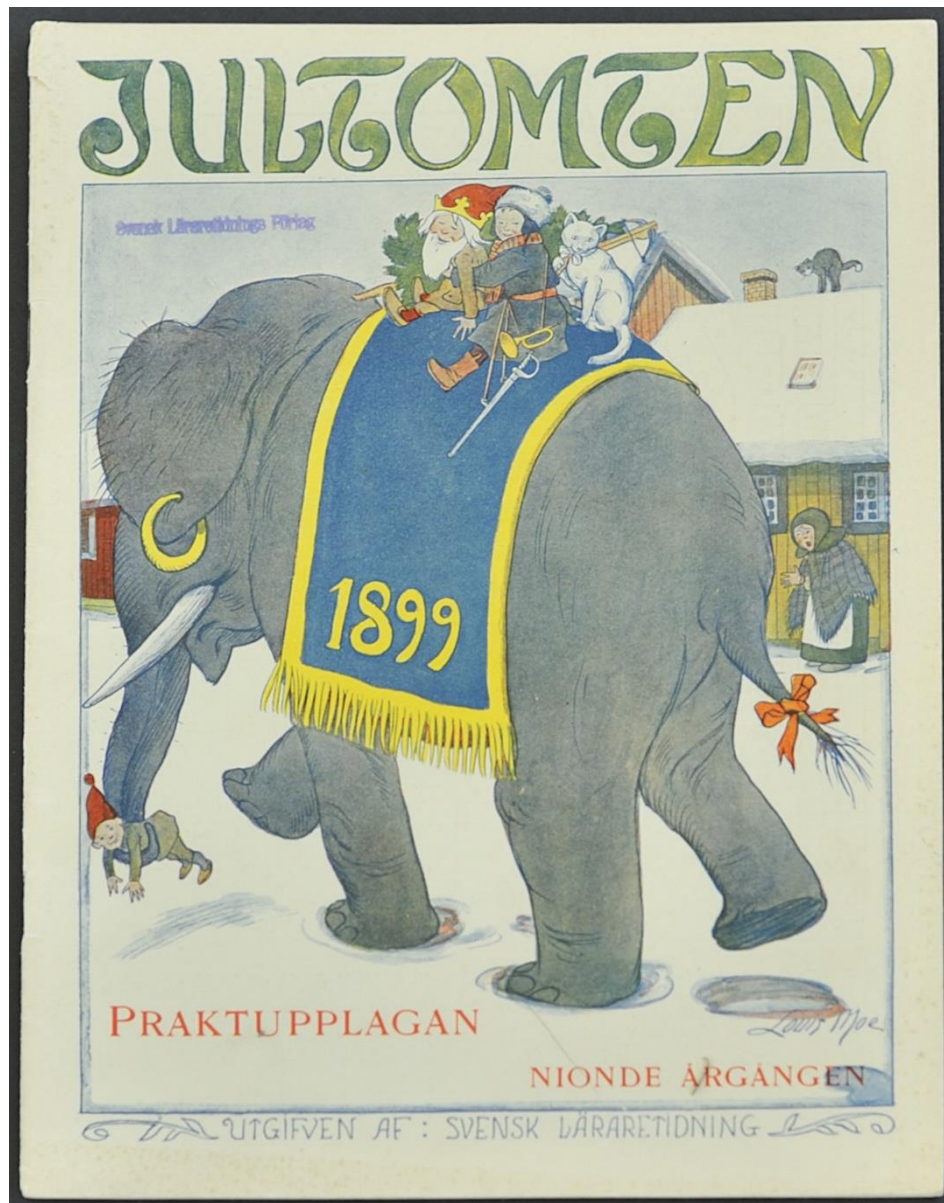

Digitalisering av barntidningen

Jultomten

Angelina Kakonda Karlsson

Digitalisering för bevarande och tillgänglighet

Karin Frithiofsson

Högskolan i Borås

Therese Rosén Hjertqvist

Vårterminen 2025

Inledning

Om tidningen Jultomten

I det här projektet har vi valt att digitalisera en utgåva av tidningen Jultomten. Jultomten var en tidskrift riktad mot barn som gavs ut av Svensk läraretidnings förlag mellan 1891 och 1934. Tidningen startades av Amanda och Emil Hammarlund som själva hade lärarbakgrund, och syftet med tidningen var att främja läsning bland barn i skolåldern. Tidningen distribuerades och såldes via skollärare som fick provision för varje såld tidning. En del av förlagets vinst gick till de försäljande lärarna i form av stipendier, utbildning och lärbibliotek.

Tidningen skulle nå alla barn oavsett bakgrund och ha ett blandat innehåll, både vad gäller text och bild. Den skulle också ha ett överkomligt pris. Kända illustratörer, författare och konstnärer bidrog med material, exempelvis Selma Lagerlöf, Carl Larsson och Albert Engström (Rydqvist, 2014).

Svensk läraretidnings förlag gav också ut bokserien Barnbiblioteket Saga, som blev mycket inflytelserik inom barn- och ungdomslitteratur under 1900-talets första halva. Utöver det finns också andra barntidningar i utgivningen, exempelvis *Tummeliten*.

Om Svenska barnboksinstitutet

Svenska barnboksinstitutet grundades på 1960-talet. Det är en stiftelse vars uppdrag är att främja forskning kring barn- och ungdomslitteratur. Den huvudsakliga finansieringen kommer från Utbildningsdepartementet, men stiftelsen erhåller också stöd från exempelvis Riksbankens jubileumsfond och Kulturrådet. Stiftelsen bedriver egna forskningsprojekt, bland annat ett flertal som handlar om Barnbiblioteket Saga, samt fortbildar och huserar ett specialbibliotek. Verksamheten är belägen på Odenplan i Stockholm (Svenska barnboksinstitutet, 2025d). I samlingarna finns teoretisk litteratur, över 100 000 barn och ungdomstitlar för åldern 0–18 år samt periodika i form av främst äldre tidningsklipp (Svenska barnboksinstitutet, 2025c).

Motiv

Barns läsning är något som är föremål för såväl debatt som kulturpolitiska åtgärder. Idag talas det bland annat om sjunkande läsförståelse och det senaste årtiondet har det funnits ett flertal läsråd, litteraturkommissioner och läsdelegationer - inrättade av såväl politiken som civilsamhället - för att råda bot på detta (Lindsköld, 2024). Diskussionen om barns läsning och hur denna ska främjas är dock inte ny. Hedemark och Jonsson (2021) menar att debatten i början av 1900-talet handlade om hur god och billig nöjesläsning skulle främjas, för att i

mitten av 1900-talet övergå till hur man skulle se på förströelselitteratur och seriemagasin, och därefter handla om hur man skulle hantera den sjunkande läsförmågan hos barn. Tidningen Jultomten placerar sig således i en lång tradition av läsfrämjande och bör därför kunna vara av intresse för såväl forskare som en intresserad allmänhet. Mot bakgrund av detta finns det incitament för digitalisering av Jultomten, både för att bevara och tillgängliggöra innehållet.

Enligt S. Sundström efterfrågas Jultomten också av forskare och andra som intresserar sig för specifika författare och konstnärer som bidragit med verk till Jultomten (personlig kommunikation, 2 maj 2025). Att ett material är efterfrågat kan vara ytterligare en anledning till digitalisering (Cowick, s. 12). Många av upphovsmännen som bidragit till Jultomten är än idag mycket välkända. Flera av dem, exempelvis Carl Larsson, Elsa Beskow och Jenny Nyström, gjorde julillustrationer som spreds över hela landet och reproduceras än idag (Eriksson, 2014, s. 214). Deras illustrationer kan både ses som dåtidens idealbilder och historiska avbildningar (Eriksson, 2014, s. 224). Detta utgör förstås ytterligare ett starkt motiv till att digitalisera Jultomten, där deras verk förekommer. Det blir ett sätt att bevara och tillgängliggöra vårt gemensamma kulturarv.

Slutligen har vi i gruppen inte sett så många exempel på digitaliserad barnkultur, varken inom ramen för kursen eller i allmänhet, och vi hoppas därför att detta projekt ska kunna vara ett bidrag. Vid Svenska barnboksinstitutet pågår digitalisering av delar av Barnbiblioteket Saga (Svenska barnboksinstitutet, 2025a), där digitaliserade titlar kommer att ingå i projektet Litteraturbanken. Några andra större digitaliseringsprojekt rörande svensk barnkultur har vi inte stött på, och inte heller vid Svenska barnboksinstitutet känner man till något sådant enligt Sofia Sundström (personlig kommunikation, 22 maj 2025).

Syfte

Digitalisering har ofta det dubbla syftet att såväl bevara som tillgängliggöra (Conway, 2014). Detta gäller även detta projekt, där vi både vill bevara innehållet och bevara den fysiska originalutgåvan, som naturligtvis är skör. Målsättningen är att göra detta på ett hållbart sätt, vilket bland annat innebär fokus på standardiserade och interoperabla format för bilder och metadata. Vad gäller tillgängliggörande är målsättningen att materialet ska publiceras på en öppen plattform under en tillåtande licens. Öppen publicering har allt mer kommit att omfatta även kulturarvssektorn, från att inledningsvis mest ha diskuterats i akademiska sammanhang (Terras, 2015).

Vidare är syftet att utföra digitaliseringen på ett kritiskt sätt. Detta innebär exempelvis att fokus läggs på urval, manuell bildfångst, nogsam transkribering och rik metadata. Motsatsen är massdigitalisering, där så många processer som möjligt är automatiska (Dahlström, 2011).

Metod

Samarbete och planering

Efter att gruppen formerats fördes diskussioner om lämpliga projekt via en chattgrupp. Samtliga gruppmedlemmar hade ett intresse för barnkultur och läsfrämjande, och hade tidigare visat intresse för att besöka Svenska barnboksinstitutet, varpå denna institution kontaktades. Efter att ha fått klartecken från Svenska barnboksinstitutet skapades en gemensam mapp på plattformen Microsoft One Drive. Där hade vi dokument så som tidsplan, loggbok, mötesanteckningar och underlag för tidsåtgång. Chattgruppen behölls för kontinuerlig kontakt samt snabba frågor och uppdateringar. Under projektets gång sågs arbetsgruppen varje eller varannan vecka via zoom för att stämma av, planera och ta gemensamma beslut.

Även om alla övergripande beslut har tagits gemensamt, har det praktiska arbetet delats upp mellan gruppens medlemmar. Arbetet har fördelats efter kompetens och intresse, vilket exempelvis inneburit att en person tagit huvudansvar för bildfilerna med tillhörande metadata, en för transkribering och en för TEI- och html-kodning. Vi lade mer fokus på att få till effektiva arbetsflöden, än att samtliga gruppmedlemmar ska vara delaktiga i samtliga moment. Flera processer har därför ofta kunnat pågå samtidigt.

Urval

Svenska barnboksinstitutet förfogar över ett stort antal utgåvor av tidningen Jultomten, men samlingen är inte helt komplett. Utöver själva tidskrifterna finns också relaterat material i Svenska barnboksinstitutets ägo, exempelvis originalmanus och originalillustrationer. Enligt S. Springare (personlig kommunikation, 2 april 2025) finns också en del material av administrativ karaktär, så som korrektur till annonser, bokföring och anteckningsböcker med försäljningssiffror. Ett återkommande inslag i tidningen var att barnen skrev brev till Jultomten. I Svenska barnboksinstitutets arkiv finns idag 582 sådana brev bevarade (Svenska barnboksinstitutet, 2025b).

Att valet till slut blev att bearbeta en utgåva av själva tidningen beror dels på att gruppen ville arbeta med såväl bild som text, men också på att en utgåva utgör en naturlig avgränsning där omfånget också är rimligt för projektet. Tidningen innehåller också texter och illustrationer

av namnkunniga författare och konstnärer, vilket gör att det är efterfrågat. Det finns således ett incitament för både tillgängliggörande och bevarande.

Gruppens önskemål var att digitalisera en äldre utgåva för att materialet i möjligaste mån skulle vara upphovsrättsfritt. Från Svenska barnboksinstitutets sida ville man att materialet skulle vara i så gott skick som möjligt för att det skulle få hanteras. Utgåvan valdes slutligen ut av bibliotekarie Sofia Sundström, och är 1899 års praktexemplar. Att det är ett praktexemplar innebär att den är tryckt på papper av högre kvalitet samt innehåller mer material än de ordinarie, enklare utgåvorna.

Bildfångst

Inför bildfångsten testades kameror bland annat på en tidning från 1940-talet för att studera inställningarna på ett material likvärdigt projektets tilltänkta objekt. Det var inte tillåtet att ta med materialet från Svenska barnboksinstitutet, och bildfångst skedde därför på plats under en eftermiddag i deras bibliotek.

Materialet placerades på ett syrafritt underlag, och därefter på ett lägre bord i mitten av lokalen där naturligt ljus föll in från två håll. Vi undvek att ha lysrörsljus i närheten. Vi hade extra belysning med oss för att kunna jämnar ut eventuella skuggor, men tyckte oss i slutändan inte behöva detta. Kameran, en NIKON D700, monterades på ett stativ. Kameran kunde vinklas i 90 grader, men det var ändå inte möjligt att placera materialet så att det kunde fotograferas helt uppfifrån. Kameran fotograferade i 300 dpi enligt best practice, samt med så låg ISO-inställning som möjligt (Deutsche Forschungsgemeinschaft, 2013) samt i Nikons variant av RAW-fil: NEF.

Bilderna konverterades sedan till TIFF då detta filformat är okomprimerat. Enligt Deutsche Forschungsgemeinschaft (2013) rekommenderas TIFF för bevarande av masterfiler och tillvägagångssättet ingår således i best practice. Därefter användes mjukvaran Gimp för viss efterbehandling av bilderna. Vi använde oss där av *rotationsverktyget* för att rätta upp bilderna, samt *beskärningsverktyget* för att beskära. Eftersom det fanns viss distortion i tidningens vinklar på grund av att vi inte kunnat placera kameran rakt ovanifrån, användes också verktyget *perspektiv* för att rätta ut dessa.

Textfångst

För textfångstprocessen valde vi att använda oss av den inbyggda extraktionen för OCR-textigenkänning i Google Docs. Vi testade det först för att se hur väl textfångsten matchade originalsidorna. Enligt Tanner (2018) är korrektheten i OCR-utdatan avgörande för att

bestämma dess användbarhet. Vi ansåg att Google Docs konvertering hade en hög korrekthet och därmed var användbart för vårt ändamål.

För att använda OCR-funktionen med Google Docs behövde TIFF-filerna konverteras till jpeg-filer. De laddades därefter upp i Google Drive som PDF:er och öppnades med Google Docs. Ett nytt Google Doc dokument skapades där texten från bilderna hade extraherats. Vi korrekturläste därefter texten för att redigera form samt språkliga misstag. När en projektdeltagare hade redigerat dokumentet skickades det vidare för korrekturläsning till de andra projektdeltagarna, vilket betyder att varje sida lästes igenom av alla projektdeltagare innan de ansågs vara färdiga för textkodning.

Överlag klarade OCR-motorn väl att korrekt återge innehållet i materialet. Som Tanner (2018) påpekar kan OCR-motorer dock ha svårt att korrekt tolka komplexa layoutlösningar, såsom texter i olika spalter eller texter som är placerade runt illustrationer. Många av sidorna innehåller illustrationer tillsammans med text, samt variationer i typsnitt och tryck. Denna brist på enhetlighet resulterade ibland i en lägre grad av korrekthet, vilket behövde åtgärdas under korrekturläsningen.

Dessutom fanns det avsnitt som behövde skrivas in manuellt eftersom de var alltför besvärliga att OCR-tolka. Dessa inkluderade sidor med text i notbilder samt ett handskrivet brev. Enligt Tanner (2018) gör grafiken i notskriftens komplexitet och svårigheten att OCR-tolka handskriven text att det inte är kostnadseffektivt att använda OCR i sådana fall. Vi försökte inledningsvis att OCR-tolka dessa sidor, men kom fram till att korrektheten var alltför låg.

Textkodning

Ett led i det långsiktiga bevarandet i digitaliseringsprojektet är att märka upp och koda texten. Enligt Deutsche Forschungsgemeinschaft (2013) är uppmärkning av text en del i best practice och TEI ett bra val för detta ändamål. Projektgruppen har i textkodningen arbetat efter TEI P5 riktlinjer och använd Oxygen XML med TEI som mall.

Vi valde vid textkodningen att ta med all text på sidorna, inklusive signaturer på illustrationer. Texten har transkriberats som den ser ut i originalkällan, utan att modernisera eller förvanska texten. Vi valde att utesluta noter som finns med i tidningen då vi inte har kompetens i att läsa noter eller de tidsramar som krävs för att sätta sig in i detta område. Vi valde dock att märka upp musikstycken med TEI elementet <notatedMusic>. Att märka upp noter i Jultomten kan tänkas vara ett framtida utvecklingsområde.

Förutom låttexter består Jultomten av flera olika texttyper som till exempel brev, olika typer av dikter och prosa. Detta har lett till ett visst mått av texttolkning. Renear (2004) beskriver att en fördel med att arbeta med ”descriptive markup” är att det ger en avspegling av vad en text är och sätter ett fokus på textens innehåll och betydelse. Riktlinjerna från TEI P5 har gett goda råd och beskrivningar på hur texten i detta projekt kan märkas upp i och med de olika texttyperna. Vi har konsulterat flera olika delar i riktlinjerna, som till exempel riktlinjer kring brev och verser. Det finns ingen hänvisning i riktlinjerna kring hur en tidning i sig kan märkas upp vilket har lett till att vi använt element och attribut i TEI på ett sätt vi ansett passande till projektet. Även om TEI P5 erbjuder riktlinjer, är det enligt Renear (2004) alltid upp till den som kodar att tolka, och TEI erbjuder ett språk för dessa tolkningar. Vi har valt att synliggöra hur vissa element använts i uppmärkningen, samt etiska aspekter av texten, i elementet <editorialDecl>.

Ytterligare en fördel med att märka upp texten är enligt Renear (2004) att texten blir maskinläsbar, vilket i sin tur leder till fördelar som att texten kan formateras till andra format, bli sökbar eller indexeras. I vårt projekt har vi använt den möjligheten till att presentera texten på en GitHub pages.

Metadata

För att säkerställa ett långsiktigt bevarande av vårt digitaliseringsprojekt valde vi att tillämpa en metadatamodell där metadata är inbäddad i de faktiska bildfilerna. Vi ville att projektet skulle utformas så att det kan vidareutvecklas, och ansåg det särskilt viktigt att inkludera metadata som möjliggör en fortsatt digitalisering av Jultomten, oberoende av vår framtida medverkan. Därför behövde vi noggrant överväga vilken metadata som är nödvändig för att säkerställa långsiktig tillgänglighet och användbarhet av de digitala bilderna (Dappert et al., 2016).

Mjukvaran Gimp användes för tillägg av metadata, vilken inbäddades både i TIFF- och jpeg-filerna. Vi har använt namnrymden från metadatastandarden IPTC, eftersom denna är utvecklad specifikt för bilder och medieinnehåll (International Press Telecommunications Standard, 2025). Bildmetadata delas upp i teknisk, administrativ och beskrivande (Cowick, s. 19-21). Den tekniska metadatan, som rör exempelvis upplösning och filformat, genererades av kameran. Administrativ metadata rör bildrättigheter, och där användes tre olika IPTC-fält för att beskriva villkor och licens. För den beskrivande metadatan, som handlar om det som bilden föreställer, användesfälten *title*, *description* och *keywords*.

Våra *keywords* kommer från Barnämnesordlistan, en kontrollerad vokabulär för barn- och ungdomslitteratur som har utvecklats av Svenska barnboksinstitutet i samarbete med Svenska ämnesord vid Kungliga biblioteket.

Projektgruppen har som tidigare nämnts valt att arbeta med TEI. Förutom att TEI erbjuder ett språk för att märka upp texten erbjuder även TEI ett utrymme för att samla objektets metadata i TEI Header i form av beskrivande och deklarativ metadata. Projektet har metadata sparad i TEI Header som både berör den digitala XMLfilen och Jultomten som fysiskt objekt. Exempel på metadata rörande XMLfilen är att projektets deltagare är upphovspersoner, och rörande Jultomten finns exempelvis metadata kring utgivningsår, upphovspersoner och årgång.

Publicering

Vi har arbetat i Github och materialet finns där i ett så kallat repository. Vårt material har publicerats på en hemsida via Github pages, som skapats utifrån mallar tillhandahållna inom kursen. På startsidan presenteras såväl projektet som materialet grundläggande, och vi länkar vidare till Svenska barnboksinstitutet för vidare utforskande av Jultomten och relaterat material. Då antalet sidor i tidningen är så pass många som 28, presenteras alla på samma sida i fallande ordning. Vi har valt fyra visningslägen för att göra såväl text som bild rättvisa. Ett visar texten med radbrytningar, rubriker, anfangar och dylikt återgivet så nära originalet som möjligt. Ytterligare ett representerar texten i mer lättläst form, och ett fokuserar på större bilder med möjlighet att zooma in genom att hovra med muspekaren. Det sista läget består av en blädderfunktion för att efterlikna tidningsformatet. Milekic (2007) lyfter att använda olika typer av gränssnitt för digitala representationer kan ge ytterligare dimensioner till interaktionen. Vi har i projektet genom de olika lägena strävat efter att skapa dessa dimensioner för slutanvändaren att ta till sig och utforska materialet.

De villkor som gäller för användande av vårt material anges med hjälp av licensen CC BY 4.0 från Creative Commons. Materialet får med denna användas fritt, utöver det enda villkoret att upphovsrättsinnehavarens namn anges (Creative Commons, 2025). Information om licensen och villkoren finns inbäddade i bildmetadata, samt angivna på hemsidan.

Bevarande

Bildfilerna i original finns bevarade lokalt på två av projektdeltagarnas datorer. Bildfilerna som konverterats till TIFF och XML-filen med textkodning finns på Github, och är även lokalt sparad på projektdeltagares datorer.

Tidsåtgång

Den totala tidsåtgången för projektet var cirka 260 timmar. Vi har då exkluderat tid för inläsning, då denna är svår att särskilja från kursen i övrigt. Ett av mest tidskrävande momentet var textkodningen, vilket beror på att vi tog oss an en utgåva med många sidor och många olika element. Även publicering var ett tidskrävande moment på grund av att det krävdes en stor mängd iterativt arbete med HTML, XSLT och CSS för att närma oss det resultat vi önskade.

<i>Moment</i>	<i>Tidsåtgång</i>
Projektmöten	45 h
Kommunikation	15 h
Bildfångst	45 h
Textfångst	30 h
Textkodning	41 h
Publicering	45 h
Projektrapport	50 h

Diskussion

Etiska aspekter

Vid digitalisering av kulturarv finns en mängd etiska aspekter att ta hänsyn till. Manžuch (2017) nämner exempelvis att representation och urval kan förstärka redan existerande maktstrukturer, utmaningar i att bevara autenticiteten i digitaliserade objekt samt att ökad tillgänglighet kan riskera den personliga integriteten då kulturarv kan innehålla personlig information. I vårt projekt fick vi anledning att reflektera över och ta ställning till hur vi skulle hantera det faktum att delar av materialet innehåller ett språkbruk och synsätt som kan tolkas som rasistiskt. Det gäller en sida med text och bild av Jenny Nyström med titeln “En julhemlighet”, där hudfärg beskrivs på ett nedsättande sätt.

Det finns olika angreppssätt för att hantera material med dylikt material. Ett sätt skulle kunna vara att utesluta det ur sitt urval, med argumentet att man inte vill reproducera eller sprida stereotyper. Ett sådant tillvägagångssätt skulle dock kunna leda till en snedvridning eller förfälskning av historien, eller att material som hade kunnat leda till ökad rättvisa eller förståelse går förlorat. Det menar exempelvis Holterhoff (2017), som skriver att rasistiskt material kan bevaras i syfte att förstå historiska förtrycksstrukturer, men att man bör varna för sådant material som är skadligt samt alltid ge djupgående kontext till materialet.

Vårt projekt är småskaligt, och det är endast en liten del av materialet som speglar ett föråldrat synsätt på hudfärg. Vi ville ändå adressera problematiken, och valde att lägga in information om föråldrat språkbruk i vår metadata. Att etisk och antirasistisk metadata är viktigt lyfts av Beckman et. al (2022), som i projektform bland annat har reviderat klassifikationstermer, namnauktoriteter, sammanfattningar och ämnesord i digitala samlingar. Riktlinjerna för TEI-kodning nämner inte rasism specifikt, men erbjuder lösningar för att stödja inkluderande och rättvisande metadata. Det finns flera TEI-element som skulle kunna användas, och vi valde <editorialDecl>. Det är ett element som kan tydliggöra redaktionella beslut kring bland annat språkbruk.

Upphovsrätt

Enligt lagen om upphovsrätt för litterära och konstnärliga verk (1960:729) har varje text och bild i en tidning eget upphovsrättsligt skydd, och upphovsrätten tillfaller inte tidningen eller utgivaren utan varje enskild skapare. För att upphovsrätt ska uppstå gäller att såväl text som bild har konstnärlig verkshöjd. Undantag från upphovsrätten finns, exempelvis i vissa arkiv- och bibliotekssammanhang för att bevara material. Att digitalisera material kräver i regel annars tillstånd från rättighetsinnehavaren. Upphovsrätt gäller i 70 år efter personens död.

I vår utgåva av Jultomten har tjugofyra olika namngivna upphovsmän bidragit med material. Då vårt material är så pass gammalt hade upphovsrätten gått ut för alla upphovsmän utom en. Detta gällde Gisela Henckel, död 1958, vars illustration med tillhörande vers upptog nästan en helsida i tidningen. Då vi inte kunde lokalisera några anhöriga till Henckel för att söka tillstånd för publicering av hennes verk, beslöt vi att utesluta hennes illustration på hemsidan men presentera det som i övrigt fanns på samma tidningssida. Sidan har ändå textkodats i sin helhet och försetts med metadata för att kunna publiceras när upphovsrätten gått ut.

Ytterligare ett upphovsrättsligt huvudbry som vi ställdes inför var det faktum att en del texter i tidningen skrivits under pseudonym. Efter vissa efterforskningar fann vi att en av pseudonymerna, *Tippu-Tipp*, stod för Alfred Smedberg. Vilka som står bakom övriga pseudonymer är inte känt, men det är troligt att de tillhör medlemmar av Jultomtens redaktion enligt Simon Springare på Svenska barnboksinstitutet (personlig kommunikation, 10 april 2025). Enligt lagen om upphovsrätt för litterära och konstnärliga verk gäller upphovsrättskyddet för anonyma eller under okänd pseudonym skrivna verk 70 år efter publicering (1960:729). Vi kunde således inkludera och publicera även dessa texter utan risk för att bryta mot upphovsrätten, då publiceringsåret var 1899.

Bildfångstmetod

Enligt Deutsche Forschungsgemeinschaft (2013) finns det både fördelar och nackdelar med att använda en skanner respektive en kamera vid bildfångst. Svenska barnboksinstitutet har tillgång till en egen skanner, men det var inte tillåtet att låna ut den till utomstående utan utbildning. Därför använde vi egna kameror i detta projekt.

Enligt Deutsche Forschungsgemeinschaft (2013) möjliggör en flatbäddsskanner en jämnare kontroll av ljussättning och färgåtergivning. Skannrar har dessutom kapacitet att effektivt bearbeta stora mängder sidor, vilket hade varit fördelaktigt för vårt arbete.

Att använda kameror ger dock en större flexibilitet när ömtåligt material hanteras då det inte kräver direktkontakt på samma sätt vid en skanner, speciellt inte när det krävs att skannern pressar ner materialet. Detta gör det möjligt att fotografera sköra sidor med minimal fysisk påverkan. Men som nämns av Cornell University Library (2003) kräver kamerabaserad digitalisering mer professionell kompetens. Vi genomförde arbetet så noggrant som möjligt utifrån de resurser vi hade tillgång till och projektets storlek, men resultatet blev inte lika enhetligt som det troligtvis kunnat varit med en skanner. Eftersom vi inte fick ta ut materialet från Svenska barnboksinstitutets bibliotek hade vi begränsad kontroll över ljussättning och bildprecision vilket i sin tur har lett till att vissa av de beskurna bilderna blev lätt snedställda och fick rätas ut i efterbearbetningen. Detta påverkar dock inte innehållet och det ursprungliga kulturmaterialet har inte ändrats på.

Vår rekommendation för framtida digitaliseringsprojekt av Jultomten är därför att, i den mån materialets skick tillåter, använda en skanner för ökad precision.

Skalbarhet/rekommendationer för framtiden

I ett tidigt skede förde vi samtal med Svenska barnboksinstitutet och diskuterade sinsemellan hur vi skulle välja det material vi ville digitalisera och använda i detta projekt. För att säkerhetsställa materialets kvalitet valde vi att fokusera på ett mindre urval med betoning på kvalitet snarare än kvantitet. Dahlström (2011) tar upp problematiken kring massdigitalisering och hur digitalisering inte enbart handlar om att överföra analoga objekt till digitalt format. Problemet med massdigitalisering är att fokus ofta ligger på hög produktionstakt, automatisering, brist på metadata och beskrivningar samt att det saknas eftertanke i urvalet av dokument som digitaliseras (Dahlström, 2011). Kvalitativa digitaliseringsprojekt kännetecknas istället av att man söker fram exemplar av god kvalitet, tar sig tid att kommentera, korrigera eller uppmärksamma fel i dokumenten samt producerar

högupplösta bilder (Dahlström, 2011). Sammantaget kräver kvalitativ digitalisering noggranna överväganden - och framför allt gott om tid.

Som Björk (2015) också påpekar innebär den digitala processen mer än enbart en överföring från analogt till digitalt format. Under processen sker en transformation som påverkar hur användaren interagerar med den digitala resursen. Björk (2015) argumenterar för att det inte är möjligt att definiera ett digitalt dokument utifrån samma referensramar som gäller för icke-digitala resurser, vilket innebär att en förändring har skett i den digitala överföringen som omformar källmaterialet. Att säkerställa meningsfullt innehåll är därför en viktig aspekt i projekt av denna typ, för att projektet ska bli mer än endast förändring av format.

Björk (2015) nämner att vad som betraktas som ett "bra" digitaliseringsprojekt i hög grad beror på användarbehov, men att vanliga kännetecken inkluderar sökbarhet, omfattning, högkvalitativa bilder och en fungerande distribution (s. 27). Vi har efter bästa förmåga försökt följa dessa principer.

I vårt projekt förde vi dialog med Svenska barnboksinstitutet om vilken årgång av Jultomten som skulle vara mest lämplig med hänsyn till vår tidsram och kompetens. Eftersom vi inte själva hade möjlighet att gå igenom hela arkivet var deras expertis i urvalsprocessen mycket värdefull. Den utgåva som valdes för detta projekt är, som tidigare nämnts, ett praktexemplar, tryckt på papper av högre kvalitet vilket underlättade hantering samt innehåller mer material - både text och illustrationer - än en vanlig årgång. Att vi valde en utgåva med mer innehåll än en genomsnittlig upplaga av Jultomten innebar visserligen ett mer tidskrävande arbete, men användningen av exempelvis OCR i kombination med noggrann korrekturläsning visade sig vara till stor hjälp.

Vårt projekt har medvetet hållits i en liten skala och har endast digitaliserat en enda utgåva men förhoppningar är att fler utgåvor ska digitaliseras. Dock anser vi att den mest effektiva vägen är att prioritera kritisk och kvalitativ digitalisering - där man lägger vikt vid manuella urval och beskrivningar av materialet. Inför framtida vidareutveckling av detta projekt kan det vara värdefullt att ta tillvara på de resurser som skapats här. Eftersom vi har fokuserat på aspekter relaterade till kvalitativ digitalisering, finns nu en grund att bygga vidare på - såsom teckenkodning, bildmetadata och en mall för vår arbetsprocess. Därmed finns goda möjligheter att fortsätta digitaliseringen med fler årgångar.

Synpunkter från Svenska barnboksinstitutet

På Svenska barnboksinstitutet pågår ett projekt där man digitaliserar delar av Barnbiblioteket Saga. Förhoppningen från Svenska barnboksinstitutet är att man så småningom ska kunna digitalisera allt material som är kopplat till Svensk läraretidnings förlag, och där ingår i så fall också Jultomten. Det är dock så väl kostsamt som tidskrävande, vilket kan göra att en så omfattande digitalisering inte är nära förestående. Man ser dock, enligt Sofia Sundström, att det finns intresse för en sådan digitalisering och att det skulle verka forskningsfrämjande att tillgängliggöra hela materialet (personlig kommunikation, 22 maj 2025). En stor del av materialet är också gammalt och skört, vilket man ser som ytterligare ett incitament för digitalisering.

Mot bakgrund av detta ser man också, enligt Sofia Sundström (personlig kommunikation, 22 maj 2025) positivt på att få tillhandahålla material till vår projektgrupp, dels för att vi tillgängliggjort material som inte tidigare funnits digitaliserat men också för att Svenska barnboksinstitutet värdesätter att få dela med sig av sitt material och sin kunskap. Sofia Sundström uttrycker vidare att man uppfattar projektet som noggrant och seriöst vad gäller såväl planering som genomförande.

Tack

Projektgruppen vill rikta ett stort tack till Svenska barnboksinstitutet, som generöst delat med sig av sin tid och sin kunskap kring barnlitteratur i allmänhet och Jultomten i synnerhet. Vi vill särskilt tacka bibliotekarie Sofia Sundström för löpande kontakt och praktisk hjälp. Tack också till arkivassistent Simon Springare för uppgifter kring Jultomten och dess redaktion, till assistent Johanna Almqvist för information om Barnbiblioteket Saga och forskningsprojekt rörande detta, och till kommunikatör Amanda Idberg för upplysningar kring Svenska barnboksinstitutets verksamhet.

Vi önskar också tacka vår rådgivande lärare Anton Carlander Borgström vid Högskolan i Borås för värdefull handledning under arbetets gång.

Referenser

- Beckman, L., Eaton, L., Ferguson, Y., Heilbrun, D., Lavender, R., Mackenzie, T., & Schubel, D. (2022). Ethical and anti-oppressive metadata: A collaboration between catalogers and archivists at George Mason University Libraries. *Collaborative Librarianship*, 13(1), 30–39. <https://digitalcommons.du.edu/collaborativelibrarianship/vol13/iss1/5>
- Björk, L. (2015). How reproductive is a reproduction? Digital transmission of text-based documents. [Doktorsavhandling, Höskolan i Borås].
- Conway, P. (2014). Digital transformations and the archival nature of surrogates. *Archival Science*, 15(1), 51-69. <https://doi.org/10.1007/s10502-014-9219-z>
- Cornell University Library (2003). *Moving Theory into Practice: Digital Imaging Tutorial*. <http://preservationtutorial.library.cornell.edu/>
- Cowick, C. (2018). *Digital Curations Projects Made Easy. A step-by-step guide for libraries, archives, and museums*. Rowman & Littlefield.
- Creative Commons. (2025). <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
- Dahlström, M. (2011). Editing libraries. I C. Fritze, F. Fischer, P. Sahle & M. Rehbein (Red.), *Bibliothek und Wissenschaft. Vol. 44: Digitale Edition und Forschungsbibliothek*. (s. 91-106). Harrassowitz.
- Dappert, A., Guenther, R. S., & Peyrard, S. (Red.). (2016). *Digital Preservation Metadata for Practitioners: Implementing PREMIS* (1 uppl.). Springer International Publishing.
- Deutsche Forschungsgemeinschaft (2013). *Practical Guidelines on Digitisation*. <https://www.dfg.de/resource/blob/176110/76abec10bdc30b41f18695145003d6db/12-151-v1216-en-data.pdf>
- Eriksson, A.-C. (2014). Julfirandets ideologi och genus i svensk bildkonst från sekelskiftet 1900. Elsa Beskow, Carl Larsson och Jenny Nyström: On gender and the ideology of the celebration of Christmas in Swedish art at the turn of the century 1900. Elsa Beskow, Carl Larsson and Jenny Nyström. *Rig*, 96(4), 213-227.

Hedemark, Å., & Jonsson, E. (2021). Läsning för framtidens samhällsmedborgare: en studie av dåtidens och nutidens svenska kulturpolitiska debatter om barns läsning. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 24(2), 120–138. <https://doi.org/10.18261/issn.2000-8325-2021-02-03>

Holterhoff, K. (2017). From disclaimer to critique: Race and the digital image archivist. *Digital Humanities Quarterly*, 11(3).
<http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/11/3/000324/000324.html>

International Press Telecommunications Standard. (2025). *IPTC Photo Metadata Standard*.
<https://iptc.org/standards/photo-metadata/iptc-standard/>

Lindsköld, L. (2024). [Inspelad föreläsning.] *New Public Governance – nya sätt att styra kulturpolitiken?* Canvas. <https://hb.instructure.com>

Manžuch, Z. (2017). Ethical Issues In Digitization Of Cultural Heritage. I: Journal of Contemporary Archival Studies, 4(2); artikel 4.
<https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol4/iss2/4>

Milekic, S. (2007). Toward Tangible Virtualities: Tangialities. I F.Cameron & S. Kenderdine (Red.). *Theorizing digital cultural heritage: a critical discourse*. (s. 369–388). MIT Press.

Renear, A. (2004). Text encoding. I S. Schreibman, R. Siemens. & J.Unsworth, (red). (2004). *A Companion to digital humanities*. Blackwell.
https://companions.digitalhumanities.org/DH/?chapter=content/9781405103213_chapter_17.html

Rydqvist, M. (December 2014). Månadens document December 2014: Tomtar i arkivet. *TAM-Arkiv*. <https://tam-arkiv.se/manadens-dokument-december-2014-tomtar-i-arkivet/>

Svenska barnboksinstitutet. (2025a). *Barnbiblioteket Sagas arkiv*.
<https://www.svenskabarnboksinstitutet.se/barnbiblioteket-sagas-arkiv/>

Svenska barnboksinstitutet. (2025b). *Brev till Jultomten*.
<https://www.svenskabarnboksinstitutet.se/brev-till-jultomten>

Svenska barnboksinstitutet. (2025c). *Frågor och svar*.
<https://www.svenskabarnboksinstitutet/faq/>

Svenska barnboksinstitutet. (2025d). *Om SBI*. <https://www.svenskabarnboksinstitutet.se/om-sbi>

Sverige. (1960). *Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*. Svensk författningssamling. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1960729-om-upphovsratt-till-litterara-och_sfs-1960-729

Tanner, S. (2018). Deciding whether Optical Character Recognition is feasible. King's College, 1–12.

https://www.researchgate.net/profile/SimonTanner/publication/265748433_Deciding_whether_Optical_Character_Recognition_is_feasible/links/5bd7475e92851c6b27972809/Deciding-whether-Optical-Character-Recognition-is-feasible.pdf

Terras, M. (2015). Opening access to collections: the making and using of open digitised cultural content. *Online Information Review*, 39(5), 733-752.
<https://doi.org/10.1108/OIR-06-2015-0193>

Text Encoding Initiative Consortium. (2023). TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange. <https://tei-c.org/Guidelines/P5/>